

Ýedi müñ çakrym: Geñeşden öñki sala

Category: Kitapcy, Romanlar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Ýedi müñ çakrym: Geñeşden öñki sala

«Geñeşli biçilen don gysga bolmaz.»

Atalar sözi.

• GEÑEŞDEN ÖÑKI SALA

Annanur serdaryň howlusynda gazan ataryldy. Gelim-gidimem barha artdy. Muňa garamazdan, bu günki dabaranyň şatlyk-şagalaň adatdakylardan kemterlik etdi. Myhmanlary toý-tomgudaky ýaly oglan-uşaklaryň şowhuny, gyz-gelinleriň gülküsi, bagşy-sazandalaryň owazy dal-de, sussuň basyjy agraslyk bilen saglyk-amalik soraşýan märeke garşylady. Adamlar giň howlynyň içindäki erik agaçlarynyň saýasynda kölegeläp, şorsuwdan doýansoňlar, çay başynyň mesawy gürrüňine güýmendiler. Bu gün gädikden bärík ätleýänem, epeý-epeý görüşüp

garşıy alýanam diňe erkek göbeklilerdi. Aňyrdan başden-ondan gelýän toparlaryň ýaşulusy oturan mähellä salam berýärdi. Köpün içinden käbirleri bilen has uzagrak saglyk-amanlyk soraşandan soň, äwmezlik bilen öý eýesiniň öni eýwanly, depesi gümmezli tamyna ugraýardı. Yzyndakylar aýak çekip, özlerine saýalyrak ýeri göz astyna alyp, önden oturanlara goşulyşýardylar. Aňyrdan gelşine badyny gowşatman aksakallaryň oturan tamyna ýüzlenenleriň içinde orta ýaşylary baram bolsa, olar köpün ykrar eden işan-ahuny ýa yzyna atly tirkemegi baþaran serkerdesidi. Ile görkezen hyzmatyň bolmasa, aksakallaryň tamyna beýle arkaýyn ýoneläýmek mümkün däldi.

Annanur serdar garaşylýan adamlaryň başynyň tükkelligine göz ýetiren bolara çemeli, gapynyň bosagasynda duran ýigide howludakylaram eýwana çagyrmagy buýurdy. Daşarda hereketiň kesilendigidinden myhmanlaryň ählisiniň ýerleşendigini çenlän öý eýesi ardynjyrap, söze başlady:

– Biziň şu günüki tarakgamyz, adamlar, geljek annada Durunda geçjek geňeş bilen bagly. Durun galasyndaky maslahata tutuş Arkaçdan ýaşulular gatnaşjak. Gökdepe-Änewe, Bamy-Börmä, dag obalaryna, gumdakylara-da çapar iberildi...

Tutumyň uludyggyny eşiden märeke ñede hyşy-wyşy artdy. Serdar oturanlary köşeşdirdi:

– Adamlar, dowula düşere zat ýok. Dökülip barýan ýagam görnenok, malyňy saýpallap barýan keselçiligem ýetip gelenok. Hudaýa şükür, bu ýyl Burkut ata-da ekin-dikine garaşyk etdi, kemini goýmady.

Aýalarynda guş yumurtgalabermeli irimcik sünkli, segseni ýakalaberse-de süňüne emrini ýöredýän serdar sözüne dyngy berdi. Ol äwmezlik bilen çayyny agdaryp, gapdalyn daky kethudalara «Hawa, haýsyňz dowam etmekçi?» diýen terzde nazar aýlady. Edil ýaňy howludakylar içeri çagyrylmazynyň öňüsyrasy gulaklaryna degen habary saldarlap oturan kethudalaryň hiç biri-de oý-pikirini çugdamlap ýetişmändi. Şol sebäplem söze başlamaga ilgezik tapylmady. Ara düşen böwšeňligi ýene-de serdaryň özi bozmaly boldy:

– Diýmekdäninim, ýurtda imi-salalyk. Emma Magtymguly şahyryň «Saglygyň gadryny bilgil, hasta bolmasdan burun» diýsi ýaly,

bu asudalygy ýeneki ýyllara saklamak üçin şu günden nejatymza garamaly. Öý eýesi aýdanynyň oturanlara ýetiren täsirini biljek bolýan ýaly töweregine garanjaklady. Märekeden ses-seda çykmansoň, uçan siňegin sesem eşidiljege meňzedi. Ýygnananlar serdaryň anyk bir zat pyşgyrarya garaşdy.

Adamlar edil dilleşen ýaly ses-sedasız, ýer dyrmaşyp otyrdy. Arasynda ýaşy orta çene baraňkyrlan, özüne juda göwni ýetik bir pyýada oturan ýerinde gobsunjyrady. Ol il içinde Bäsim Ýalmawuz lakamy bilen bellidi. Onuň häzirki geňeşden nägileligi yüz-gözündenem bildirip durdy. Sebabini gözläbem uzaga gitmeli däldi. Üç aýalyndan yeke ogly bolup, galanlary zybrym gyz bolansoň, suw paýlanyşygynda az hak düşüpdi. Özünü kemsidilen hasaplaýan Bäsim Buhara emiriniň çakylygyna imrinip, tiresi bilen gaýra ýüze göçüp gidermendi. Emma agalaryna öz hyýaly barada dil ýaranda, ony it alan sanaja dönderdiler: «Hudaýyň bereni bilen oňmaýan bihepbe diýerler saňa. Näme kemiň bar? Ogul ýerinde ogluň, gyz ýerinde gyzyň bar. Agalaryň daşyň gallaşyp dur, malyň-mülküň ýerinde. Düzel, ile goşul» diýdiler. Ol şonda agalaryndan öýkeläp: «Men gözdençykgyňc näme edipdirin, täzeden ile goşular ýaly» diýensoň-a, has beterrägini eşitdi.

– Sen, han ogul, at oýnadan bolma. Maýa ýaly gelniň barka, atyň arkasyna atyp, on baş ýaşly naçary getirdiň. Bize-de sala salman, nika gyýdyradyň. Ýyl aşmanka ýene bir gyrnagy heley edip aldyň.

– Ekläp-saklap bilene şerigat dördüsini almaga rugsat berýär-ä.

– Şerigatda başdaş aýalyň rugsadyny almalydygam aýdylandyr, ak süýt beren enesiniň raýyny ýikmaly däldigem. Sen şolaryň haýsysyny etdiň? Onsoňam, din-şerigat diýen bolup, başymyzy aýlajak bolma-da, il-günүň sygdyrjak işini et. Ýogsamam... Emma aýylan-goýlan gürrüňler Bäsimi aklyna aýlamady. Ol şo-ol öňki kakabaşlygyna galdy. «Pis-pisi tapar, suw pesi» diýleni. Yzyna özi tetellileri tirkäp, agalaryndan ýaşyryň kerwen garawullady, ýol urdy. Muny eşiden agalary juda bekine tutansoň, sadaka berip, takwa boldy, mysapyrsyrady. Ýone häsiýetini welin üýtgetmedi. Halkam oňa beren lakamyny

önküligine galdyrdy.

Bäsim Ýalmawuzyň ilden öňürti gürlemäge çekinse-de, dymyp oturybam bilmejegini gören Setdarguly aga oňa söz gatdy:

– Inim, ýüregiňde näme bolsa çykaryber. Muňa geňeş diýerler. Her kim göwnündäkini aýdar.

– Agalar, dogrusy, men-ä bu geňeşde has döwletliräk meseläň maslahaty edilerine garaşdym diýip, Bäsim Ýalmawuz bir gözünü uly agasyndan aýyrman, çekinjeňlik bilen söze başlady. Agasynyň ýüzünde hiç bir alamat görmänsoň biraz ekezlendi, bogazyny arçaýan terzde ardynjyrady. Ähem-ühüm, otuki neme... Görnüp duran apat yok bolsa, tupan turjagy, boran sowurjagy belli bolmasa, nämä garşy taýynlyk görjegimizem aýan däl. Onsoňam, şu güne çen ýagydan gaçan adam däl-ä bu türkmen. Goý, gelsinler, başyny gutaryp bilse... Suw görmän tamman çykarma nämä gerek? Çözjek bolsak, ine, has wajybrak mesele-de gyt däl... Tüweleme, obada yumruk sany artyp gidip otyr. Yabyň suwy bolsa, kemelmese artaýanok. Üç oba bolup bir ýaba göz dikip oturanyňdan, sünçe-mürçelileriň edişi ýaly ýene bir käriz gazynaýsak, ählimize-de bähbitli bolardy.

Etegindäki daşy döküp ýüki ýeňlän Bäsim uludan demini aldy. Köpçüligiň öz pikirini goldaryna garaşdy. Emma hiç kim «Rast aýdýar», «Bäsimiň aýdýanam biçem däl-haw» diýmedi. Gaýtam oturanlaryň içinde ogrynda seňrigini ýygranam tapyldy.

– Inim, bu aýdanyň menem goldaýan. Kärizli meseläinem çözmelidir-le welin, ýone... – diýen Nepes mirap Bäşime goltgy beren ýeke-täk adam boldy. – Ýone, ine, serdar näme geňeşin bardygyny aýtdy. Häzirki maslahat Arkajyň geňeşine taýynlyk, diňe Mehin-Ýarhajynyň ýa-da Kelatanyň hajaty däl. Suw meselesi biziň öz aladamyz. Hany aýt, dag etegindäki obalarda Burkut ataň ýoluna janly aýdyp ýoren jemendäni gördüňmi?

Oturular gülüsdiler. Bäsimiň gahardan ýaňa çymgyzyl ýüzüne sereden, oňa duýgudaşlyk eden kişi tapylmady. Gülki kiparlansoň, gürrüň ýene-de öňki hörpe gönükdı. Her kim öz bilenjesini aýdyp galdy. Aýylanlary bir yere jemleseň, gelmişekleriň içigüjükli pygly düşünüklidi: baş öýli türkmeniň agzyny alardyp, özüne ýapja etmek. Bu pirimleri henize čenli başa barmansoň, indi olar pyrryldaga ýüz urup ugrapdyrlar.

Goý, atly topar bir gün Gökdepede, bir gün Durun galasynda, ýene bir gün beýleki obalarda düşlesin. Duşmana – haýbat, abaý-syýasat bolar. Ters ündew edenleri bolsa ilden çykaryp kowmaly!

Aýdylanlar, göräýmäge, dürsem bolsa, Annanur serdaryň göwnünden turmady. Şu zeýilli warsakylar üçin tarakga gurnamak nämä derkar? Bu zatlar öz-özünden düşnükli dälmi näme? Serdar anyk teklibe, ap-aýdyň matlabा garaşýardy. Onsoň ol bu geňeşden göwnüniň suw içmändigini gizläbem durmady:

– Jemagat, bul aýdylanlaryň bary dogry. Yöne goşun diýlen zat bir aýyň – iki aýyň gürrüni däl-ä. Dörediljek goşunyň hurşuny, ýaragyny üpjün etdiňem diýeli. Kesarkajyň ol çetinden bu çetine at saldyryp barylynça suw seňrikden agaýmazmy? Abaý-syýasat diýeniňizem dine «häh» diýlende «mäh» diýlip, depesinden zarba injegine ýagynyň gözü ýetende syýasata öwrüler. Şony başarmadygyň, ähli abaýyň zemzeniň haýbatyna dönäyer.

Serdaryň teýenesi oturanlara şarpyk bolup degdi. Indi hiç kimiň nutuk sözläp, orta pikir oklamaga meýli galmady. Onlarça adam eýyäm öz matlabyny sözledi, emma Annanur serdar bar aýdylanlary puja çykardy oturyberdi. Onsoň ýene näme gürlejek? Dymışlygy bozmaga dünýede ähli zatdan beter namazyny geçirmekden gorkýan Berdi sopy hem milt edip bilmedi. Garaňky gatlyşany bări zol daşary seredip: «Häli guitarar, şindi guitarar» diýse- de, onuň tamasy çykmadı. Günde on-on iki ýola buşukmaga çykýan sopy öý eýesi gürlemezinden öň aýakýoluna gitmänine ökündi. «Ine, indem otur, gabyz bol-da» diýip, ol içinden öz-özüne käýindi. Märeke garaşyp, wagt geçip dursa-da, hiç kimiň belli bir zat teklip etmäge hyýaly ýokdy. Annanur serdar solunda oturan Täçnazar işany göz astyndan synlady. Onuňam başyny galдыrmış, ýer dyrmalap oturşyny görensoň, ýene-de Setdarguly aga habar gatdy:

– Mergen, nä indi, şeydişip sülümreşip oturjakmy ýa bir netijä gelip bilyäsmi? Setdarguly aga-da öz gezeginde oturanlara birlaý nazar aýlap çykdy. Olaryň aýdanlaryny paýhas terezisinde saldarladı. Şol barmana çünkde gysmyljyrap oturan Gurbanýaza gözü düşüp, ýüzi ýagtylyp gitdi.

– Adamlar, ertirden bări argyşçy sesini çykarmış otyr-la. Şonam diňläýeliň, herhal, gezende adamdyr.

Lakamyny eşideninden allaniçigisi bolan Gurbanýaz gözlerini elek-çelek edip, ýuwduňjyrap, töweregindakilerden dalda gözledi. Emma obaň garamatyny göterýän ýaşulular adyň tutup söz berensoň, gürlemän oturyp boljak däldi. Maňlaýyny dere basyran argyşçy ýaýdanjyrady: «Allajanlarym, köpe gülki bolmasam- da biridir. Şu märekäň öňüne çykyp, näme aýdyp bilerin? Ýa eşitmediklerdensiräýsemmekäm?» Jübüsindäki ýaglygyny çykaryp, maňlaýyna şagga inen derini syryp oturşyna, argyşçy assyrynlıykdan töweregine garanjakladı. Hemmäň ünsüniň özünde jemlenendigini görüp, indi yza gaýdara ýol ýokdugyna düşündi. Gurbanýaz özüne göwünlik berdi: «Il oňlasa, atyňy soý» diýipdirler. Menem bilenjämi aýdaýaýyn-la».

– Halaýyk, Mergen aga, meniň-ä pişäm, özüňiz bilýäňiz, bezirgenlik edip, nirede delje harydyň bardygyny, oba nämäniň gerekdigini bilmek. Eger şoňa gezendelik diýilýän bolsa, hawa, käýarym elkinrägem bolunýar, delräk illere-de barylýar. Yöne, näme «Çopana meýlis haram» diýleni. Argyşcynyňam baran ýerinde ähli müşgülü – bazarlamak. Onsoň menden maslahat däl-de, haýsy ýerde haýsy harydyň geçgeldigini sorasaňyz, has laýyk bolaýmasa...

Öz ýanyndan sapalak atandyryn öydüp, sözüne dyngy beren argyşçy Setdarguly aganyň, Annanur serdaryň, olardan cepräkde oturan Kelje pälwanyň synçy nazarlaryna gözü kaklyşandan, «mus-mus» bilen aňsatja sypmajagyna magat düşündi. Ýaşulularyň garaýşynda diňe bir synçylyk, eserdeňlik däl, eýsem goltgy beriji güýjem bardy. Bu güýç Gurbanýazyň ýüregine aram saldy, onda özünüň mamladygyna ynam döretdi. Şondan soň şeýle arkaýyn, sagynçsyz gürläp bilşine argyşcynyň özem haýran galdy.

– Annanur aga, ýaňy sen keseki goşunlaryň tekäň üstüne goşun tartyp gelmäge hyýallanýandygyny aýtdyň. Oturanlaram şol goşunyň öňünden mert durup çykmaly, bitewi goşun saklamaly, at-ýaragy üpjün bolmaly diýişdiler. Belki, bu doğrudayram. Yöne olaryň näme üçin hut tekäň üstüne gaýtmakçydygyny pikirlendiňizmi? Ýok bolsa, men aýdaýyn size sebäbini: Biz

olar bilen gatnaşyk edemizok, olaram bizi tananoklar. Üstümize goşun çekilenini islemesek, biz olardan bu gorkyny ayrmaly, onuň üçinem gatnaşyk, alyş-beriş etmeli. Ýaradanyň jan beren ähli mahlugy tanamayan, ilkinji gezek gören zadyndan çekinegen-eýmenegen bolýar. Eger şanyň üstüne çapar-ilçi gönderip, ýagşy niýet bilen gelene gapymyzyň açykdygyny habar bersek, söwda kerwenleriniň bitiniň burny ganaman üstümüzden ötüp biljekdiginı aytsak, shaňa-gedaňa gerekmi leşger sürüp gaýtmak? Şanyňam, emiriňem, begiňem, töräňem bar aladasy gaznasyny doldurmak, halkyna bol çörek bermek dälmi näme?! Hywadan alan parçaň Eýranda iki esse baha durýan bolsa, şol parçany Çyn-Maçyndan yene üç esse arzan bahasyna alyp bolýar. Araçy bolup bilmesek, goý, olaryň öz kerwenleri gatnasyn. Biz saklawçysy bolup, pajyny alaly. Şundan çykyp, haýsy ülkä baraý, derwezede pavyň tölemän bazara aýak sekmersiň. Yoldayza garakçy degmez ýaly, berk tertip-düzungüni ýola goýlan ýurduň bazaram giňeýär, rysk-berekedem göteriliberýär. Millete geregem artygyny aýryp, kemini dolmakdyr-da.

– Indikide argyşa gidiňde bizem ýanyňdan goýmaweri-haw, Gurbanýaz han! Menem şolaryň leşgerbaşysyny görsem, «Senem gürziňi taşla-da düş yzyma, argyşa bileje gatnaly» diyeýin. Belki olam Hakyň ýoluna eýerer diýip, Bäşim Ýalmawuz lakyrdap güldi. Ýoknasyz gülkä goşulan tapylmансоň, özi güldi, özi goýdy. Gurbanýaz, hamala, arada teýeneli gürrüň bolmadyk ýaly, ýylgyrman-yşarman sözünü dowam etdi:

– Adamlar, men hemmä söwda etmegi ündämok. Yöne, ine, tä öýlenýänçä aşyk-çilik oýnap ýören ýigitlerimize haýpym gelýär. Olary Araba-Şama medresä ýollasak, hem okap-öwrenip, hem dostýar tutunyp geljek. Ylym-bilim, emel köpelip gidip otyr dünýede. Biziňkiler bolsa, sadagasy boldugym, Gurhanyň baş-üç süresini ýat bekledikleri ýetikdir öýdýärler. Täze bilim öwrenmek her musulmanyň parzy dälmidir??

Oturanylardan Gurbanýazyň sözünü makullanlar köp boldy. Annanur serdar bilen Setdarguly aga-da bir-birine baş atyşdylar. Diýseň-diýmeseň, argyşcynyň aýdany täze pikirdi. Onsoň öý eyesi maslahaty jemledi:

– Adamlar, namazymyzam geçip barýar. Indi güýmensek, kazasyny

okamaly borus. «Jemagat bolup okalan namazyň sogaby ýekelikde okalan namazyňkydan ýigrimi ýedi esse artyk bolarmyş» diýilýändir. Oglanlar tabak daşaýança, bizem namaza duraýalyň. Nesip edenden, soň üýşüp palaw iýeris... Maslahat bilseňiz, men-ä Duruna Setdarguly mergen, mirap, Kelje pälwan, Täçnazar işan, onsoňam argyşcy gitsin diýjek. Neneň görýäňiz? Ýygnananlaryň makullamasyny eşiden öý eýesi myhmanlary namaz okalýan giň otaga alyp bardy. Öndäki namazlyga geçip duran Täçnazar işan egniniň üstaşyry yzyna seredip, hemmesiniň taýyn bolanlygyna göz ýetirendoň, sopularyň ýaşyragyna ýüzlendi:
– Hany, Habybylla jan, senem azan çek! Kyýamatda boýy iň uzynymyz bolarsyň. Romanlar